

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

О.Г. Малина

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Запорізький національний університет

Розбудова системи освіти відбувається у складних соціокультурних умовах та в ситуації загострення негативних явищ в учнівському середовищі. Зокрема, майже в кожному учнівському середовищі існує проблема булінгу.

Булінг (*bullying*, від англ. *bully* — хуліган, забіяка, цькування) — це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1].

Теоретичний аналіз проблеми дає розуміння булінга як регулярного, тривалого, навмисного та цілеспрямованого фізичного або психологічного насильства серед дітей, характерними рисами якого є систематичність та нерівність сил між агресором (булером) та його жертвою. Варто зазначити, що ситуація третирування не обмежується лише ролями «агресора» і «жертви», вона «втягує» інших дітей, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих відносин. Негативними наслідками цього явища можуть бути порушення безпечної діяльності школи, зростання рівня дитячої злочинності та рівня агресії у суспільстві. З огляду на вищезазначене, проблема булінгу потребує уважного ставлення дослідників, поглиблення знань педагогів, психологів із зазначеної проблеми та розробки ефективних шляхів дослідження учасників цього соціально-психологічного явища, що визначає перспективу подальших досліджень, адже йдеться про майбутнє суспільства.

Експериментальне дослідження підтвердило припущення, що у кожному класі(групі) підлітків існує група ризику учнів, які виявляють комплекс

особистісних якостей, що становлять потенційні психологічні передумови (детермінанти) віктимної поведінки і можуть розглядатись як психологічний чинник булінгу серед підлітків. Так, виявлено що переважно жертвами булінгу є діти з неповних родин: 19% від загальної кількості випробуваних і 36% від випробуваних з групи ризику. За правилами групової динаміки, учні з групи ризику можуть з часом стати жертвою булінгу.

Таким чином соціально-психологічними детермінантами групи ризику (потенційних жертв боулінгу) ми виявили 1) виховання в багатодітних родинах, 2) в родинах, де дитину виховує вітчиз, 3) родини-переселенці, 4) новачки в класі, 5) учні, які мають високі досягнення з навчання, 6) родини, де помер хтось з батьків дитини.

За типом віктимогенної поведінки, що є головним чинником формування позиції жертви і реалізації булінгу, ми виявили що підлітки виявляють найбільшу схильність до агресивної (17%) та до саморуйнівної віктимної поведінки (21%). Схильність до агресивної віктимної поведінки зумовлює здатність провокувати конфлікти і підвищену агресивність, а схильні до саморуйнівної поведінки свідчить про підвищену тривожність і незадоволену потребу у безпеці, що може проявлятись як наявність провокувальної поведінки і високий ризик неусвідомленого спричинення собі шкоди. Але учнів з реалізованою віктимною поведінкою лише 4% від загального числа випробуваних в усіх класах, що може свідчити про наявність деяких захисних механізмів, вироблених в реалізованих кризових ситуаціях, тим самим ці підлітки внутрішньо вже схильні до сильної внутрішньої напруги, і схильні до ролі жертви.

Група ризику учнів, які виявляють схильність до різних типів віктимної поведінки, складає групу потенційних жертв булінгу. У представленому дослідженні експериментально виявлено особистісні характеристики, що є складовими віктимологічного потенціалу особистості жертви, а саме –

1) низький рівень комунікативних і організаційних навичок, що заважає підлітку будувати взаємовідносини з однолітками в колективі, відстоювати свій соціальний статус, захищати себе вербально у випадках агресії щодо нього;

2) підвищена або знижена самооцінка;

3) екстернальний локус контролю при якому потребують схвалення і підтримки від оточуючих, але не виявляють вдячності і співчуття. Для таких учнів властива зовні спрямована захисна поведінка, в якості атрибуції ситуації вони вважають за краще мати шанс на успіх. У загальному плані це вказує на те, що будь-яка ситуація для них бажана як зовні стимульована, причому у випадках успіху відбувається демонстрація здібностей, а у випадку невдачі відповідальність за ситуацію перекладається на інших;

4) високий або низький рівень соціальної значущості особистої думки;

5) підвищена соціальна значущість відповідей і про соціальна позиція, що свідчить про застиглий стереотип поведінки слухняного молодшого школяра, коли надається перевага зовні спрямованій захисній поведінці;

6) наявність внутрішньо особистісної конфліктогенної напруги через протиріччя високого рівня домагань і низьку самооцінку при несформованих комунікативних навичкаї і низькій комунікативній компетентності;

7) невпевненість у ситуаціях спілкування, труднощі в налагодженні контактів із однолітками, невміння сформулювати свою позицію, та відстоювати свою думку, емоційна сензитивність.

8) невміння приймати самостійних рішень, планувати свою діяльність, шукати вихід із складних ситуацій, несамостійність і не ініціативність, коли будь-яка ситуація для них бажана як зовні стимульована, причому у випадках успіху відбувається демонстрація здібностей, а у випадку невдачі відповідальність за ситуацію перекладається на інших.

9) виховання в неповних, багатодітних родинах, смерть батьків, переселення, авторитарний стиль виховання у сім'ї.

Все це загалом свідчить про не сформованість вольових, соціальних і комунікативних якостей особистості, не сформовану, дисгармонійну «Я-

концепцію», неузгоджений, негармонійний характер її структури, низький рівень її сформованості, що загалом вказує на проблемний, утруднений характер особистісного розвитку даної групи підлітків. Віктимологічний потенціал підлітка зростає.

Дані психологічні детермінанти є особистісними чинниками віктимогенного потенціалу потенційної жертви боулінгу і сприяють втіленню ролевої віктимної поведінки і за певних умов провокують булінг.

Тому підлітки з означеними характеристиками потребують систематичного соціально-психологічного супроводу, мають включатися до групи ризику і колекційної роботи, спрямованої на гармонізацію особистісної структури, формування комунікативних навичок, формування інфернального локусу контролю, почуття відповідальності за своє життя, особистої стійкості, здатності опиратися, долати загрозу насильства та загалом, на гармонізацію особистісної структури.

Література:

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html (дата звернення: 20.08.2021)